

Марія ПАРАХІНА

Етнографічні дослідження у виданнях ВУАН 20–30-х років ХХ ст.

У статті на підставі узагальнення значної кількості архівних та опублікованих матеріалів охарактеризовано видавничу діяльність ВУАН у розвитку етнографії у 20–30-ті рр. ХХ ст. Розкрито роль структурних підрозділів ВУАН, найважливіші результати їх роботи у висвітленні в тогочасній періодиці проблем та розвитку етнографії. Дається ґрунтовний аналіз публікацій щодо висвітлення етнографічних досліджень, які значно збагатили бібліотечні фонди та історичні архіви і мають велику наукову цінність.

У 20–30-х рр. ХХ ст. установи Всеукраїнської академії наук (Етнографічна комісія, Кабінет антропології та етнології ім. Ф. Вовка, Кабінет примітивної культури кафедри історії України під керівництвом М. Грушевського і Кабінет музичної етнографії під керівництвом К. Квітки, Краєзнавча Комісія, Кабінет по виучуванню національних меншин, Комісія Краєзнавства та інші) підготували низку оригінальних праць з етнографії, що мали виняткове наукове та практичне значення¹.

Етнографічна Комісія розпочала свою діяльність 1 червня 1921 р. Очолив її видатний учений Андрій Лобода, що зробив вагомий внесок у низку галузей суспільних наук: фольклористику, етнографію, літературознавство, історію театру. А. Лобода досліджував не тільки український, але й слов'янський народний епос. Його перу належать статті з вітчизняної історії та етнографії, присвячені, зокрема, діяльності М. Максимовича, В. Антоновича, низка ґрунтовних літературознавчих праць, нариси з історії вітчизняного театру, освіти².

Дуже популярними свого часу були посібники з народної творчості, української літератури, підготовлені А. Лободою на основі своїх лекцій і віддруковані на правах рукопису для потреб студентів.

Звертається А. Лобода і до теми фольклористики та етнографії, зокрема пише статті про фольклорно-етнографічну діяльність П. Куліша «П. О. Куліш – етнограф» та ін.³

У роботі Етнографічної Комісії брав активну участь В. Петров. Йому належать ґрунтовні праці з проблем етногенезу слов'ян, походження українського народу.

Також працівники Комісії вели велику експедиційну роботу, виїжджали до різних областей України та за її межі для організації нових фольклорно-етнографічних осередків, для збирання матеріалів народної творчості. Завдяки експедиційній роботі

науковців та збирацькій діяльності кореспондентів у фондах Комісії зосередилися сотні фольклорно-етнографічних записів, велика колекція рецептів приготування народних ліків та ритуальних предметів.

У 1920-ті рр. пам'ятною була робота Кабінету музичної етнографії під керівництвом її засновника видатного музиканта К. Квітки. Невеличкий штат науковців провадив активну експедиційну роботу і записував на фонограф старовинні історичні пісні, думи, музичний фольклор не лише українського, а й інших народів. Проводилася культурно-просвітницька робота, зокрема масові музично-етнографічні вечірки⁴.

На сторінках «Записок Етнографічного товариства» у «Вступних увагах до музично-етнографічних студій» К. Квітка виклав чимало важливих положень у справі розвитку етномузикології в Україні. Найголовнішим завданням учений вважав дослідження генези й еволюції народної музики в порівняльному аспекті. Досліджуючи культурні взаємовпливи в українській музиці, К. Квітка велику увагу приділяв впливам Сходу на музичну культуру українців і доводив обопільність, взаємність зв'язків. З цього питання він опублікував ряд статей, зокрема «До питання про тюркський вплив на українську народну мелодію», «Ритмічні паралелі в піснях слов'янських народів» та ін.⁵

У 20-ті рр. на ниві музичної етнографії працювало також Музичне товариство ім. Леонтовича. У 1923–1931 рр. товариство видавало журнал «Музика», а харківська група – журнал «Музика мас». За його ініціативою було надруковано оригінальну працю професора М. Грінченка «Історія української музики».

Під впливом загального розвитку етномузикології в Україні працювали й інші осередки музичної етнографії. Найбільш плідною була діяльність Гната Хоткевича в Харкові. Він підготував надзвичайно цінну наукову розвідку «Музичні інструмен-

¹ Паракіна Марія Богданівна, аспірантка Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

ти українського народу», в якій висвітлював історію походження багатьох музичних інструментів, музичну культуру українців упродовж віків.

Багато праць у галузі духовної культури українців, які з'являлися в 20–30-ті рр., мають неогічне значення і сьогодні. Так, книга з народної хореографії «Теорія українського народного танка» В. Н. Верховинця виходила трьома виданнями. Завдячуючи цій праці здобули світову славу хореографічні школи Василя Авраменка, Павла Вірського. На жаль, нині дослідження з народної хореографії, цього найдавнішого виду мистецтва, занедбані зовсім⁶.

Розпочинаючи свою роботу, співробітники Комісії відразу ж прагнули створити методичну базу для народознавчих досліджень на місцях. Вже в 1923 р. Комісії вдалося здійснити видання надзвичайно необхідної для етнології «Програми для збирання етнографічних матеріалів» О. Курило. Детальні методичні програми для збирання етнографічних матеріалів склали співробітники Комісії, відомі вчені-краєзнавці В. Г. Ляскоронський, В. Г. Кравченко, Є. А. Рихлік⁷. В «Етнографічному віснику» Комісії (у 1925–1932 рр. вийшло 10 випусків) під редакцією А. Лободи і В. Петрова було вміщено близько 150 наукових статей і публікацій з питань фольклористики, етнографії, понад 100 рецензій на українські та зарубіжні видання.

«Етнографічний вісник» – це орган Етнографічної Комісії, один з найважливіших фольклорно-етнографічних осередків, який відіграв важливу роль у становленні і розвитку української фольклористики та етнографії. Відбиваючи характер діяльності Комісії, яка виділялася з-поміж інших фольклорно-етнографічних установ України найбільшим розмахом збирацької та дослідницької праці, найтіснішим зв'язком з масами, найбільшим інтересом до побуту і творчості народу, він посідав чільне місце серед таких періодичних наукових видань, як «Матеріали до етнології», «Первісне громадянство та пережитки на Україні», «Побут»⁸.

В «Етнографічному віснику» у 1925–1931 рр. було вміщено розвідки та публікації з найрізноманітніших галузей фольклористики та етнографії, рецензії на радянські та зарубіжні фольклорно-етнографічні видання, інформацію про поточну роботу Комісії. Авторами збірника були провідні вчені акад. А. Лобода, К. Квітка, В. Петров, П. Попов, К. Черв'як, В. Білицька, В. Білий, часто друкувалися тут праці і російських етнологів та фольклористів – Д. Зелена, Є. Кагарова, О. Нікіфорова.

«Етнографічний вісник» публікував статті, в яких робилися спроби окреслити завдання етнографічної науки, дати чіткіше визначення таких термінів,

як етнографія, етнологія, антропологія, фольклористика. Збірник приділяв чималу увагу такому питанню, як методика збирання фольклорно-етнографічних матеріалів⁹.

Звернення «Етнографічного вісника» до сучасності поєднувалось з пильною увагою до питань наукової спадщини. Майже в кожній книзі цього видання під рубрикою «Статті й матеріали з історії української етнографії» можна знайти публікації, бібліографічні покажчики чи повідомлення про віднайдені рукописи фольклорно-етнографічних записів, які зберігалися в різних архівах, а також нариси про діяльність українських учених.

Приділяв увагу «Вісник» і проблемам давньоруських вірувань, обрядів українців. Автори праць з цих питань прагнули віднайти прадавні корені українців, довести, що джерелом численних фольклорних сюжетів, образів, мотивів, обрядів та вірувань українського народу були глибинні індоєвропейські релігійні уявлення та міфи. Керуючись настановами Етнографічної Комісії, яка з самого початку своєї діяльності висунула завдання дослідження культури всіх народів, котрі проживали на території України, часопис друкував матеріали з фольклору й побуту євреїв, болгар, греків та інших народів¹⁰.

Широким колом наукових інтересів була позначена рубрика «Рецензії», де друкувалися і ґрунтовні рецензії, і короткі анотації, і бібліографічні покажчики фольклорно-етнографічної літератури.

Вже в першій книзі було вміщено статті А. Лободи «Сучасний стан і чергові завдання української етнографії», К. Квітки «Музична етнографія на заході», О. Пчілки «Українські народні легенди останнього часу», В. Петрова «Спроби монографічного дослідження села» та інші. Публікувалися й огляди, критика та бібліографія¹¹.

У II–IV книгах «Етнографічного вісника» члени Етнографічної комісії, зокрема Євген Рихлік, Євген Кагаров, Володимир Білий, робили огляд зарубіжних видань, рецензували праці німецьких, чеських, англійських, французьких учених.

П'ята книга «Етнографічного вісника» була ювілейним збірником на пошану академіка Дмитра Багалія з нагоди його 70-ліття та 50-ї роковини наукової діяльності. В ній опублікували свої матеріали видатні тогочасні вчені, зокрема, славіст Дмитро Зеленин (стаття «Східнослов'янські хліборобські обряди, качання і перекидання по землі»), В'ячеслав Камінський («Ґрунтовне дослідження про свято Купала на Волинському Поліссі»), Дмитро Яворницький («Рибальчі заводи на низу Дніпра»), А. Носов («Матеріали до антропології України. Українці Поділля») та інші¹².

Шоста книга «Етнографічного вісника» (1928) була присвячена пам'яті видатного вченого-археолога, етнолога, музеєзнавця Данила Щербаківського. В цьому ж номері були вміщені надзвичайно важливі з методологічного боку статті К. Квітки, В. Петрова, М. Корниловича. Тут же подавалася інформація про діяльність Музею Слобідської України ім. Григорія Сковороди в Харкові¹³.

Інший друкований орган комісії, «Бюлетень Етнографічної комісії» (у 1926–1930 рр. вийшло 16 номерів), також відображав основні форми діяльності Комісії – наукові дослідження духовної і матеріальної культури, традицій, звичаїв та обрядів, вірувань, народно-побутового календаря, записи легенд та пісень, вивчення народного житла, господарства, знарядь праці. «Бюлетень» орієнтував етнологів на точність і повноту збору народознавчого матеріалу, потрібно було дбати, щоб записи були точними і вірними, інакше праця не буде нічого варта¹⁴.

«Бюлетень» мав своїм завданням друкувати статті і матеріали методологічно-інструктивного характеру, практичні плани дослідницької роботи, інструкції, програми з окремих питань, вказівки щодо організаційної роботи, огляди літератури, зразки вправ і дослідів, відповіді на запитання кореспондентів до Комісії. Редагували «Бюлетень» акад. А. Лобода та В. Петров.

«Бюлетень Етнографічної комісії» мав інструкційно-інформативний характер і відіграв важливу роль у розгортанні збирацької роботи. Вельми цінною рисою цього видання, як і діяльності Комісії взагалі, був підхід до вивчення фольклору, побуту та народного мистецтва в їх природному комплексі, органічному взаємозв'язку. З цього погляду особливо цікаві програми про дукачі та про рушник, розраховані на вивчення зразків народного мистецтва в історико-етнографічному аспекті, а також публікації гаївок з детальною характеристикою їх літературних і музично-хореографічних рис, особливостей побутування.

За п'ять років (1926–1930) вийшло 16 номерів «Бюлетеня». Було підготовлено ще шість номерів, однак через реорганізацію академічних установ на початку 30-х, у тому числі Етнографічної Комісії, вони не змогли вийти¹⁵.

На змісті «Бюлетеня» яскраво відбилосся складне переплетення позитивного і негативного в роботі Комісії.

Вміщений у «Бюлетені Етнографічної комісії» запитальник для збирання матеріалів з народного календаря розробив Василь Кравченко за діяльної участі Андрія Лободи та Віктора Петрова. Він скеровував збирача на записування всіх фольклорно-

етнографічних явищ, пов'язаних із народним календарем – звичаїв, обрядів, прикмет, вірувань, легенд, казок, прислів'їв, приказок, загадок, пісенно-танцювальної творчості, особливо наголошуючи на залишках дохристиянської основи календарної поезії та обрядовості, пов'язаною з господарською діяльністю людини.

Окремий випуск «Бюлетеня Етнографічної комісії» присвячено поєднанню фольклорно-етнографічної праці зі шкільним навчанням. Це була методична розробка щодо вивчення школярами історії та культури свого села, району¹⁶.

За тогочасних кризових умов економіки вражає і активна видавнича діяльність учених-етнологів.

Результатом активної бібліографічної роботи Комісії був вихід у 1930 р. збірника «Бібліографія літератури з українського фольклору», а також «Бібліографічного покажчика краєзнавчої літератури на Україні».

Тісний контакт з місцевими етнологами підтримував Музично-етнографічний кабінет Комісії, який самотужки друкував програми для збирання народних мелодій та розсилав їх місцевим етнологам. У результаті, тільки в 1927 р. до Кабінету було надіслано 400 нових записів українських народних пісень.

Слід відзначити вихід у 1929 та 1931 рр. двох збірників статей Комісії з історії чумацтва і лоцманства в Україні¹⁷.

Взірцевою була діяльність співробітника Етнографічної та інших комісій ВУАН проф. В. Г. Кравченка. На основі зібраного під час експедицій матеріалу видавався рукописний журнал «Етнограф» (14 випусків), який зберігається в рукописних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології¹⁸.

В. Кравченко друкує свої статті й матеріали в «Етнографічному віснику»: «Осапатова Долина» (1926, кн. 2); «Псалми», що в 1923–24 рр. співали прочани під час подорожувань до різних чудес (1927, кн. 4), «Шопка (Вертеп)» (1928, кн. 6); у «Первісному громадянстві» – «Матеріали про вогонь» (1927, т. I–III).

У 1927 р. Комісія підготувала до друку збірники фольклорних матеріалів Поділля та Шевченківських місць.

Членом Етнографічної Комісії ВУАН була Лідія Шульгіна. Вона здійснила ряд експедицій на Чернігівщину, Вінниччину, Київщину та в інші регіони України. Зібрала й описала тисячі музейних експонатів, підготувала низку наукових програм з методики збору фольклорно-етнографічних матеріалів («Пасічництво», «Народний календар»).

Великі плани наукової роботи в галузі етнографії

були намальовані Кабінетом антропології та етнології ім. Федора Вовка, заснованим у березні 1921 р.

Розроблена Ф. Вовком методика створення етнографічної експозиції знайшла застосування у практиці музеїв України, відкрила можливість формування цінних колекцій не лише в провідних, а й у провінційних етнографічних осередках. Професор Ф. К. Вовк залишив після себе значну наукову спадщину – понад 450 друкованих праць, рукописів, креслень, малюнків (понад 5000 аркушів) та інших матеріалів.

Разом із заснуванням Кабінету при ньому організовано також бібліотеку, що мала спеціальну літературу у галузі антропологічних наук. Бібліотека входила у систему закладів Кабінету як органічна частина, без якої неможлива ані наукова обробка відповідних матеріалів, ані підготовка наукових праць до друку.

Основою бібліотеки стали книгозбірня Ф. Вовка, яка складалася з книжок з антропології, етнології, палеоетнології, історії культури і часописів з цих галузей знання.

З 1921 р. йшло поповнення бібліотеки в кількох напрямках: придбання видань, як періодичних, так і окремих книжок, яких бракувало у книгозбірні Ф. Вовка; поповнення дефектних комплектів; отримання нової загальносоюзної та іноземної літератури.

Загальне число книжок, що надійшли до бібліотеки в 1921–1924 рр., – 852 у 1196 частинах. Цей великий книжковий скарб з першого ж року існування Кабінету був доступний для користування всім, хто цікавився спеціальною літературою.

Таким чином, бібліотека Кабінету була не тільки помічником його співробітникам, але й давала змогу поширювати наукові знання у тих галузях, які репрезентував Кабінет, серед широких кіл громадськості, як місцевої, так і поза межами Києва.

Першим керівником Кабінету антропології та етнології ім. Ф. Вовка став його учень, антрополог, етнолог Олександр Алешо. Про свого вчителя О. Алешо написав статтю «Федір Вовк як антрополог» (К., 1919).

Добре володіючи іноземними мовами, він перекладав етнографічні, фольклористичні праці відомих європейських учених, щоб познайомити з ними українського читача. Його праці зберігаються у Рукописних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського НАН України та в архіві Інституту археології НАН України – переклади праць професора Лейпцизького університету доктора Карла Вейле «Культура безкультурних» та «Початки людської культури», професора В. Клінгера «З історії казкових мотивів ан-

тичного походження», який широко залучав для порівняння і українські фольклорні матеріали.

Важливим науковим доробком О. Алешо є антропологічні та етнографічні карти, складені ним до розділів Ф. Вовка про антропологічні та етнографічні риси українського народу у працях «Український народ в его прошлом и настоящем». В архівах зберігаються праці О. Алешо «Матеріали до етнографічної карти», зібрані за анкетною Російського географічного товариства, що містять інформацію про поширення у районах різних типів та компонентів житла, одягу, знарядь праці¹⁹. Також тут є невеличкі за обсягом «Нотатки етнографічного характеру» – етнографічні спостереження про вичинку шкіри та одяг²⁰.

Науковий співробітник Кабінету Н. Заглада була автором багатьох етнографічних праць. Її праця «Побут селянської дитини» увійшла в першу книгу «Матеріалів до етнології»; «Ярмо» – друга книга «Матеріалів до етнології», її перу належать «Систематичні дослідження над процесом змін в народньому побуті»²¹. У дослідженні «Побут селянської дитини» було використано велику кількість етнографічних фольклорних матеріалів, авторка розкриває картину життя та праці селянських дітей. Написала ряд етнографічних розвідок з питань народного харчування, ремесла та промислів народного мистецтва в Україні. На увагу заслуговує тематичний порадник «Систематичні дослідження над процесом змін в народньому побуті». Він ілюструє певний етап у розробці українськими етнографами теоретичних питань про об'єкт, завдання та методи етнографічної науки. Н. Заглада, віддаючи належне важливості фіксації архаїчних явищ культури, розкриває значення вивчення змін у сфері так званого старого побуту, трансформованих явищ традиційної культури та новотворів у царині усної народної творчості, звичаїв, обрядів. Наголошує на необхідності з'ясування причин, що зумовили виникнення нового; підкреслює значення систематичних стаціонарних методів у здійсненні таких досліджень²².

Великий обсяг роботи Кабінету та її зміст поставили керівництво установи перед необхідністю видання періодичного органу. В 1925 р. побачила світ перша частина «Бюлетеня Кабінету антропології та етнографії ім. Ф. Вовка». В ньому публікувалися матеріали, які висвітлювали етнографічний напрям діяльності краєзнавчих музеїв УРСР, що мало велике методично-організаційне значення для функціонування та розвитку місцевих музеїв.

Так, у частині I Бюлетеня за 1925 рік були опубліковані повідомлення з місць, які давали змогу ознайомитися з етнографічною роботою місцевих осередків.

У 1929 р. за ініціативи акад. А. Лободи при Етнографічній Комісії став працювати Кабінет національних меншин. Серед його завдань – історичний опис життя представників національних меншин в Україні, створення відповідного архіву та музею.

Кабінет національних меншин був покликаний досліджувати історію етнічних груп, культуру, національні традиції, звичаї, обряди і забезпечувати ідеологічний вплив на їх класове виховання, підвищення політичної свідомості. Його діяльність не знайшла висвітлення в тогочасних публікаціях, за винятком окремих інформаційних повідомлень. Більшість робіт, підготовлених науковцями цих установ, так і не побачила світ і лише частково збереглася у вигляді рукописів.

До серії видань Кабінет підготував низку наукових праць, велику монографію про чехів проф. Є. Рихліка²³.

Вдало поєднуючи педагогічну діяльність зі співпрацею у Всеукраїнській академії наук, він зумів підготувати праці, що відзначаються як широтою матеріалу, так і глибиною аналізу. Це, зокрема, засвідчує публікація Є. Рихліка «Досліди над чеськими колоніями на Україні», опублікована у збірнику Етнографічного товариства²⁴.

Оригінальними підходами відзначаються і його інші праці, присвячені чеським колоніям на Житомирщині, в першу чергу села Вільшанка²⁵.

Спробою критичної оцінки доробку з дослідження чеського населення України відзначається стаття Є. Рихліка «З літератури про чехів на Україні», яка й дотепер не втратила свого наукового і практичного значення²⁶.

Залучення молоді до дослідницької роботи не лише сприяло її зацікавленню згаданою проблематикою, а й позитивно позначалася на їх професійному рівні.

Залучення студентів до науково-експедиційної та пошукової роботи відкривало можливості для підготовки замисленої Є. Рихліком фундаментальної праці «Чехи на Україні: історія, колонізація, економіка, соціальний склад, побут, мова, радянське будівництво»²⁷.

Для реалізації дослідження мови, культури та побуту східних народностей було засновано журнал «Східний світ», який почав виходити з 1927 р. Журнал мав науково-суспільний характер, з'ясував зв'язки України зі Сходом у минулому і сучасному, зосереджував увагу на вивченні відносин України й українського населення з народами Сходу і на її території, і поза неї²⁸.

У журналі «Східний світ» планувалася рубрика «Культура і побут за відомостями», як результат вивчення меншин східного походження, переважно

Правобережжя²⁹. Цьому ж була присвячена серія книг і брошур «Східні народи Радянського Союзу», що публікувала статті про історію, побут та культуру татарського, асирійського населення України, нотатки, присвячені маріупольським грекам³⁰.

Важливо відзначити, що на початку 20-х років в Україні налічувалося лише кілька праць, присвячених питанням історії та культури грецького населення. Серед них праця академіка К. Харламповича «Нариси з історії грецьких колоній», написана на широкому історичному матеріалі³¹.

С. Ялі не лише узагальнив опубліковані до нього матеріали, а й знайшов можливість сказати своє вагоме слово в процесі становлення українського елінознавства. Як приклад можна навести оригінальну працю вченого «До історії грецької колонізації півдня України» (1928 р.) і «Національний та революційний рух серед греків УРСР», підготовлену в 1929 р.³²

У своїй роботі С. Ялі подає докладну історію розселення греків в Україні, відповідні статистичні матеріали, посилається на інших зарубіжних дослідників.

У 20-х – на початку 30-х рр. було підготовлено і низку інших праць, присвячених грецькому населенню України. Це роботи А. Куцеволова «Деякі дані про науку і літературу в грецьких колоніях північного побережжя Чорного моря», К. Костана «З літературної творчості маріупольських греків», Т. Теохардіди «Шляхи розвитку новогрецької мови», К. Каргала «Новогрецька народна поезія маріупольських греків», в яких розкриваються самотність грецького народу, їх мови та культури³³.

Ці праці можна розглядати як перший крок до створення фундаментальних, узагальнюючих праць з історії греків в Україні.

Академік А. Ю. Кримський, по суті, сформував дослідження народів тюркської групи як один з провідних напрямів Всеукраїнської академії наук. Його фундаментальна праця «Тюрки, їх мова і література» розглядалася фахівцями як своєрідна енциклопедія тюркології, якої на той час не було в жодній європейській країні³⁴.

Зусиллями провідних українських тюркологів під редакцією академіка А. Кримського в 1929–30 рр. був підготовлений до друку узагальнюючий історичний нарис Кримського ханства, ряд праць, присвячених питанням історії та культури кримських татар³⁵.

За підтримки академіка А. Кримського захопився дослідженнями проблем тюркології Федір Петрунь. Слід відзначити такі його праці: «Татари на Долішньому Надністрів'ї та перехід його турків»³⁶, «Тюркська старовина на степовому Побужжі»³⁷,

«Ханські ярлики на українській землі (татарська Україна)»³⁸.

Позитивне значення мала діяльність професора Ф. Сенгалевича, який доводив необхідність вивчення малих народів не лише в місцях компактного проживання, а й на теренах усєї України. Свої думки і погляди дослідник виклав у доповідях «Курди в Києві», «Угорці в Києві», «Київські корейці» та ін.³⁹

Загалом українськими вченими було нагромаджено і опрацьовано унікальні документи, етнографічні матеріали, що розкривали важливі віхи історії та культури малочисельних народів, які проживали в Україні.

Процес організаційного становлення краєзнавчого руху в Україні в 20–30-х рр. ХХ ст. відзначався різноманітністю методів роботи. У цей період неабияке значення для розвитку етнографічної науки мало утворення та діяльність краєзнавчих організацій, що займалися дослідженням окремих територій, міст та селищ.

Український комітет краєзнавства (УКК) виконував роль організаційного і координаційного центру, підтримував зв'язки з Центральним бюро краєзнавства, осередками в республіці, відповідними організаціями союзних республік, рядом зарубіжних організацій. З діяльністю УКК пов'язані позитивні тенденції в галузі краєзнавства та етнографії.

УКК та його методичне бюро виключну увагу приділяли якісному рівню оволодіння методикою краєзнавчої роботи, найважливішими її формами. Методичне бюро розробило схему основних етапів краєзнавчої роботи, яка допомагала орієнтуватися місцевим дослідникам⁴⁰. Найпростішим з них було проведення спостережень за спеціальними програмами, анкетами, які склалися постійними комісіями ВУАН, науково-дослідними кафедрами ІНО, товариствами, окремими господарськими органами. Наступний етап – організація досліджень, у ході реалізації якого краєзнавці зосереджувалися на поглибленому вивченні проблеми.

Логічним завершенням роботи вважалося практичне застосування в науці, житті надбань краєзнавства, популяризація його результатів серед громадськості. Для цього використовувалася місцева преса, робилися доповіді на різних зібраннях, створювалися музеї, кімнати, де розміщувалися матеріали, що стосувалися місцевої історії.

Велику роль у розгортанні краєзнавчого руху відіграла видавнича діяльність УКК. Періодичне видання – журнал «Краєзнавство» – став виходити з 1927 р. Його мета полягала в об'єднанні краєзнавчих сил України, пропаганді їхнього досвіду, інформуванні про досягнення краєзнавчої думки в Україні

і за її межами. На сторінках журналу систематично вміщувалася різноманітна інформація, друкувалися окремі статті краєзнавців⁴¹. Нариси, методичні поради, інструктивні матеріали належали перу членів УКК, науковців, викладачів вищих навчальних закладів і шкіл, краєзнавців-практиків. Важливе значення для обміну досвідом мала рубрика «Хроніка життя краєзнавчих організацій». Це були стислі повідомлення, які знайомили з досягненнями краєзнавчих осередків наукових центрів і периферії. Повідомлялося про виникнення нових краєзнавчих формувань у навчальних закладах, про їх досягнення, пошуки, проблеми. Публікації журналу схвально оцінювалися громадськістю, зокрема, визначалася його роль у розгортанні масового краєзнавчого руху, знаходили відгук в інших періодичних виданнях⁴². Він був також відомий за межами України.

УКК надавав великого значення краєзнавчій освіті. За його рекомендаціями лекції з історії рідного краю вводилися в програми вищих навчальних закладів, шкіл, учительських семінарів, курсів підвищення кваліфікації. На сторінках «Краєзнавства» широко пропагувався досвід викладання історичного краєзнавства у навчальних закладах, публікувалися програми дослідження і викладання історії краю. Щоб забезпечити високий рівень викладання, вчитель сам повинен був займатися краєзнавчою роботою.

Реальним кроком вперед у формуванні наукових форм етнографії стала діяльність у цій галузі видатного українського історика М. Грушевського.

М. Грушевський розгорнув масштабну науково-видавничу і науково-організаційну діяльність у Всеукраїнській академії наук, яка на той час стала правдивим бастионом української науки і розвитку національної культури.

Михайло Грушевський розбудував у ВУАН історичні установи, які включали Історичну секцію, Кафедру історії українського народу, Науково-дослідчу кафедру історії України, редакцію журналу «Україна», наукові комісії.

Розбудова науково-організаційної бази історичної школи Грушевського в Києві безпосередньо пов'язана з його науково-видавничою діяльністю, яка мала переломове значення в розвитку української історіографії. Відновлений М. Грушевським журнал «Україна» (1924–1930) став центральним історичним і українознавчим журналом. Крім того він започаткував численні серійні випуски, що були присвячені різним періодам і подіям в історії України, і започатковує вивчення архівних матеріалів.

Часопис «Україна» об'єднував на своїх сторінках дослідників з різних куточків республіки. На його

сторінках друкувалися матеріали з історії України, історичної літератури, етнографії, рецензії, огляд праць з українознавства, що виходили в СРСР і за кордоном. Журнал публікував доповіді, які розглядалися на засіданнях Історичної секції, надавав свої сторінки авторам-початківцям⁴³.

Так, у книзі 1–2 за 1924 р. було вміщено такі статті, як «Найдавніша згадка про театр на Україні» В. Перетца, «Біля початків українства. Генезис ідей Кирило-Методіївського братства» С. Єфремова. У книзі 1–2–3 за 1925 р. увагу привертають статті М. Грушевського «Костомаров і Новітня Україна», «Початки громадянства (генетична соціологія), 1921, акад. М. Сумцова», О. Гермайзе «М. Костомаров в світлі автобіографії». У книзі 4 за 1925 р. були опубліковані статті К. Грушевської «К. Квітка. Професіональні народні співці й музиканти. Програма для дослідів їх діяльності й побуту», В. Перетца «М. Грушевський, Історія української літератури». Також на сторінках часопису публікувалися статті «Перспективи і вимоги української науки» М. Грушевського, «Театральні ефекти в старовинному українському театрі» В. Перетца (книга 1, 1926 р.), у книзі 2–3 за 1926 р. видрукувані статті, присвячені М. П. Драгоманову, це зокрема, стаття М. Грушевського «Місія Драгоманова», О. Пчілки «Спогади про Михайла Драгоманова», О. Гермайзе «М. П. Драгоманов в українській історіографії». У цій же книзі опубліковані розвідки, замітки та матеріали, присвячені козацтву. Майже весь випуск книги 4–5–6 за 1926 р. був присвячений життю та діяльності І. Франка.

Історична секція була причетна до всіх наукових видань історико-філологічного відділу ВУАН – «Наукових записок» 1-го відділу та Академії наук зі спеціальними розділами «Праці Історичної секції», збірників «За сто літ», «Первісне громадянство», порайонних комісій дослідження України, фундаментальних праць – «Історія України-Руси», «Історія української літератури», «Пам'ятки українського письменства», «Український археографічний збірник». Видавнича діяльність секції сприяла підвищенню активності дослідницької роботи наукових кіл Києва і периферії, виявленню талановитої молоді, поглибленню наукових проблем, встановленню нових контактів.

У жовтні 1925 р. при Науково-дослідній кафедрі історії України (в підсекції інтелектуальної культури) було утворено Кабінет примітивної культури та її пережитків у побуті й фольклорі України для дослідження первісних форм культури, збирання, опрацювання та підготовки до видання пам'яток українського фольклору. Керівницею нової інституції, ширше відомої за короткою назвою – Кабінет

примітивної культури, стала К. М. Грушевська. Молода дослідниця збирала матеріали, виконувала складну науково-організаційну роботу.

З метою створення фактологічної бази цих та інших наукових досліджень під керівництвом К. М. Грушевської або за її участю було розроблено програми, що й нині не втратили методико-практичної цінності та науково-історичного значення. Вони були видрукувані як окремо у журналах «Україна», «Первісне громадянство», так і додатками до наукових статей. Зокрема, у числі 1/2 «України» за 1925 р. друкувалася «Програма збирання матеріалів до українського народного сонника», у третьому числі — «Інструкція катедри історії українського народу ВУАН для екскурсій і дослідів її співробітників та кореспондентів в царині культурних переживань та історичної пісенності на р. 1924–1925», у четвертому – «Програма культурно-історичної комісії ВУАН для збирання матеріалів, що вияснюють значіння огню в світогляді українського народу» та ін.

З метою подальшого розвитку професійної підготовки етнографів і фольклористів у 1928–1929 рр. при Відділі примітивної культури і народної творчості завдячуючи зусиллям К. М. Грушевської було організовано п'ять навчальних курсів для аспірантів: два курси з історії етнографії, курс примітивної етнографії слов'ян, два курси мов, курс із антропології⁴⁴.

Два томи задуманого видання з умовною назвою «Левобереж'я» мали включати нарис побуту кобзарів, записи кобзарських обрядів, розповіді про запорожців, тексти дум («Козак Голота», «Самарські брати», «Конівченко», «Михій», «Сирченки»), легенди, перекази, історичні пісні, в додатках – бібліографію етнографічних праць і словник «сліпецької» мови.

Значну частину публікацій Катерини Грушевської складали рецензії на українські, російські, зарубіжні видання і часописи, близько 30 з яких були опубліковані. Це зокрема: Колесса Ф. Українські народні думи. Перше повне видання з розвідкою, поясненнями, нотами і знімками кобзарів («Україна», 1925); «Рецензія на Етнографічний вісник. Кн. 1. 1925. Записки Етнографічного Товариства. Кн. 1. 1925» («Первісне громадянство», 1926)⁴⁵.

Свідченням її зрілості як науковця став вихід збірника «З примітивної культури: Розвідки та доповіді» (К., 1924), присвячений проблемам первісної культури⁴⁶. До книги увійшли розвідки, що донині не втратили наукової цінності: «Початки заселення і культури Америки» (с. 17–74), «Примітивне мислення і його відгомін в нашій фольклорі» (с. 75–109). Збірник «З примітивної культури: роз-

відки та доповіді» був найбільшою з наукових праць, створених К. Грушевською за період роботи в Культурно-історичній комісії ВУАН⁴⁷. Крім наукових студій, викладацької діяльності та перекладів, К. М. Грушевська брала участь у популяризаторській роботі⁴⁸.

У липні 1926 р. побачив світ перший випуск наукового часопису «Первісне громадянство та його пережитки на Україні». Це був спільний друкований орган Комісії історичної пісенності, Культурно-історичної комісії ВУАН та Кабінету примітивної культури при підсекції історії інтелектуальної культури Науково-дослідної кафедри історії України, що разом утворювали Асоціацію культурно-історичного дослідження України. Редактором цього видання стала К. Грушевська⁴⁹.

Часопис мав на меті висвітлення основних наукових здобутків Кабінету примітивної культури, Культурно-історичної комісії, Комісії історичної пісенності. Головне завдання видання полягало в оприлюдненні розвідок українських і зарубіжних науковців – етнологів, соціологів, істориків.

Структуру журналу склали два відділи: I. Розвідки й замітки; II. Критика й бібліографія. В першому друкувалися ґрунтовні наукові дослідження, в другому – огляди нових праць, що з'явилися не лише українською чи російською мовами, а й французькою, німецькою, англійською, італійською, чеською та ін. Видання давало змогу ознайомитися з проблематикою досліджень європейських наукових установ і вчених та матеріалами, опублікованими зарубіжними етнологічними журналами⁵⁰.

Крім того, у кожному числі подавалися протоколи засідань Кабінету примітивної культури при Науково-дослідній кафедрі історії України спільно з Культурно-історичною комісією та Комісією історичної пісенності ВУАН.

Перші випуски «Первісного громадянства» (1926, вип. 1/2, 3) вийшли в Державному видавництві України, а випуск 1/3 за 1927 р. – лише на початку 1928 р. коштом Управління науковими установами України⁵¹.

Всього за час існування (1926–1929) вийшло друком 8 чисел часопису: 1926 р. – вип. 1/2 та вип. 3; 1927 р. – вип. 1/3; 1928 р. – вип. 1 та вип. 2/3; 1929 р. – вип. 1, 2, 3. Випуски 1928 р. вийшли теж із запізненням – у 1929 р. ювілейний 1-й (присвячений десятиліттю ВУАН) випуск вийшов вчасно, а останній, 3-й, видрукували у 1930 р.

До найвагоміших наукових публікацій належали праці К. М. Грушевської. Вона була найпродуктивнішим автором: на сторінках журналу видрукувано 15 її статей, 16 рецензій, 3 програми-запитальники.

Статті К. М. Грушевської можна умовно поділити на кілька типів: а) наукові розвідки («Дума про пригоду на морі поповича», «Іван Богуславець і Маруся Богуславка» та ін.); б) реферати праць зарубіжних учених («До нових матеріалів про первісний монотеїзм», «До взаємин між загальним і спеціальним народознавством»); в) роздуми з приводу конкретної книги чи проблеми («Навколо дикунової душі», «Два центри етнологічної науки»); г) коротка характеристика наукових здобутків українських дослідників («До збірки матеріалів про «вогонь» В. Г. Кравченка», «Матеріали до вивчення професійного співацтва» та ін.).

У її творчому доробку – ґрунтовні наукові статті, що стали вагомим внеском в українську етнографію та фольклористику: «З примітивного господарства. Кілька зауважень про засоби жіночої господарчої магії у зв'язку з найстаршими формами жіночого господарства» (1927, вип. 1/3), «Про дослідження статевих громад в первісному суспільстві» (1929, вип. 1) та ін.

На сторінках «Первісного громадянства» поряд з публікаціями на теми примітивної культури стали з'являтися статті, що свідчили про розвиток важливої теми її досліджень – український героїчний епос (думи) та його носії: «Дума про пригоду на морі поповича. Причинок до дослідження звичаїв, зв'язаних з подорожуванням»⁵² (1926, вип. 1), «До соціології стацівства» (1926, вип. 3), «На бічних стежках кобзарського епосу («Дума про Чабана» – причинок до питання про пародії на кобзарські думи)» (1929, вип. 2)⁵³, «Матеріали до вивчення професійного співацтва» (1929, вип. 1) тощо.

На увагу заслуговують також рецензії дослідниці на окремі праці зарубіжних авторів (Е. Гартленд, Е. Грангл та ін.) та етнологічні часописи («Етнографічний вісник», «Етнографія», «Записки Етнографічного товариства» та ін.)⁵⁴.

Часопис сприяв організації збирацької роботи, вивченню зарубіжного досвіду, розгортанню наукових дискусій тощо. Колективам дослідників-аматорів, що допомагав збиранню фольклорних і етнографічних матеріалів, випуски часопису, як правило, надсилалися безкоштовно.

Всією своєю діяльністю редакційна колегія часопису під керівництвом К. М. Грушевської доводила, що в Україні з'явилося серйозне етнографічне видання⁵⁵.

Останні випуски, що побачили світ на початку 1930 р., датовані 1929 роком. Два останні випуски 1929 р. містили нову рубрику «До питань систематики й термінології в народознавстві», започатковуючи новий напрям діяльності часопису. Цікавими з точки зору етнологічного термінознавства були

публікації К. О. Копержинського «Декілька уваг про сучасне розуміння термінів: антропологія, народознавство, етнографія і фольклор» та К. М. Грушевської «До взаємин між загальним і спеціальним народознавством». Вони стали першими і останніми публікаціями рубрики⁵⁶.

Перший том вимріяного М. С. Грушевським корпусу українських народних дум, що досі залишається єдиним справді науковим виданням, найповнішим і найгрунтовнішим серед усіх видань українського героїчного епосу, побачив світ саме завдяки знанням, енергії, неймовірній працездатності й відданості справі Катерини Грушевської.

Книга стала першим підсумковим виданням української історичної пісенності. Мета укладачів як учених-етнографів полягала у виявленні, по змозі, максимальної кількості відомих варіантів історичних пісень і дум, їх текстологічному аналізі і систематизації. Планувалося підготувати чотири томи матеріалу, структурованого за хронологічно-тематичним принципом. Збірка репрезентувала 29 думових текстів історичного змісту. Це видання залишалося найкращою науковою збіркою народної історичної пісенності XIX ст.⁵⁷

Планувалося видати 6 томів зібрання українських народних дум: 1-й та 2-й томи – тексти дум у всіх відомих варіантах з великим науковим апаратом, 3-й – музичні записи дум, що їх готував Ф. М. Колесса; 4-й том – «другорядні явища думового мистецтва»: юбзарські пародії на думи (жартівливі пісні у формі дум) та тексти; 5-й та 6-й томи – «обслідування літературних паралелів і вияснення основних мотивів сеї поезії». Помітною ознакою видання стали ілюстрації (усього їх було 16).

Перший том корпусу українських народних дум, присвячений «Незабутній пам'яті Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова і Павла Житецького», побачив світ лише 1927 р. у Києві в Державному видавництві України⁵⁸.

Катерина Грушевська прагнула підготувати до друку наступний том корпусу українських дум наприкінці 1929 р. Але другий (і останній з шести запланованих) том вийшов, нещадно ламаючи графік і задуми авторки, втрачаючи перспективи на існування, лише 1931 р.

Наукова спадщина К. М. Грушевської – це унікальні праці «Примітивні оповідання, казки і байки Африки і Америки», «З примітивної культури: Розвідки і доповіді», два томи «Українських народних дум», наукові ґрунтовні статті, рецензії, публікації першоджерел, розроблені нею етнографічні програми, що засвідчують її щонайширшу наукову компетентність.

Аналізуючи видавничу та науково-методичну

діяльність установ Всеукраїнської академії наук, можна стверджувати, що її співробітники зробили значний внесок у розгортання наукових досліджень і вирішення першочергових завдань у галузі етнографії.

Примітки

¹ Музиченко С. До 50-річчя заснування Етнографічної Комісії Всеукраїнської Академії наук // Український історичний журнал. – 1971. – № 6. – С. 128.

² Музиченко С. Андрій Лобода // Народна творчість та етнографія. – 1971. – Кн. 3. – С. 75–76.

³ Там само. – С. 80.

⁴ Борисенко В. Нариси з історії української етнології 1920–1930-х років. – К., 2002. – С. 13.

⁵ Там само.

⁶ Там само. – С. 14.

⁷ Науковий архів Інституту мистецтвознавства, фольклору і етнографії ім. М. Т. Рильського НАН України. Відділ рукописних фондів (далі – ІМФЕ НАНУ), ф. 1–3, № 72, 76, 77, 79, 81.

⁸ Музиченко С. До сорокап'ятиріччя «Етнографічного вісника» // Народна творчість та етнографія. – 1970. – Кн. 6. – С. 86.

⁹ Там само.

¹⁰ Борисенко В. Нариси з історії української етнології 1920–1930-х років. – К., 2002. – С. 10.

¹¹ Там само.

¹² Там само. – С. 11.

¹³ Звіт фольклорно-етнографічної комісії за 1929 р. // Бюлетень Етнографічної комісії Української Академії Наук. – 1930. – № 15. – С. 20–27.

¹⁴ Музиченко С. Новим життям народжений // Народна творчість та етнографія. – 1971. – Кн. 5. – С. 38.

¹⁵ Музиченко С. До 50-річчя заснування Етнографічної Комісії Всеукраїнської Академії наук. – С. 130.

¹⁶ Музиченко С. 45 років етнографічної діяльності В. Г. Кравченка // Народна творчість та етнографія. – 1990. – Кн. 3. – С. 64–71.

¹⁷ Архів Служби безпеки України (далі – СБУ), спр. 9496-ФП; ІМФЕ НАНУ, ф. 1–5, № 478.

¹⁸ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. 10, № 2226–2300.

¹⁹ Рукописні фонди ІМФЕ, ф. 44, од. зб. 4, 5.

²⁰ Там само, од. зб. 3.

²¹ Побут. – К., 1928. – № 1.

²² Там само. – С. 6–7.

²³ ІР НБУВ, ф. 10, № 1063, № 1686, арк. 5.

²⁴ Рихлік Є. А. Досліди над чеськими колоніями на Україні // Записки Етнографічного товариства. – К., 1925. – Кн. 1. – Арк. 33–37.

²⁵ Його ж. Село Вільшанка на Житомирщині в світлі лексикони // Записки Ніжинського ІНО. – 1927. – Кн. 7. – Арк. 193–220.

²⁶ Його ж. 3 літератури про чехів на Україні // Етнографічний вісник. – 1926. – Кн. 2. – Арк. 154–155.

²⁷ Там само. – Арк. 7–8.

²⁸ ІР НБУВ, ф. X, спр. 2327, арк. 1 зв.

²⁹ Там само, спр. 24190, арк. 7.

³⁰ Там само, спр. 34125, арк. 25.

³¹ ІР НБУВ, ф. X, спр. 6789, арк. 1–15.

³² Ялі С. До історії грецької колонізації півдня України // Красзнавство. – 1928. – № 6–10; Його ж. Національний та революційний рух серед греків УРСР // ІР НБУВ, ф. X, спр. 1067, арк. 1–22.

³³ ІР НБУВ, ф. X, спр. 34125, арк. 4–5, 16, 28–29.

³⁴ Центральний Державний архів вищих органів влади Ук-

- раїни (далі – ЦДАОВУ), ф. 166, оп. 9, спр. 625, арк. 121.
- ³⁵ Там само, спр. 652, арк. 121 зв.
- ³⁶ Там само, спр. 222921, арк. 1.
- ³⁷ Там само, спр. 222921, арк. 1.
- ³⁸ Там само, спр. 22922, арк. 2.
- ³⁹ Там само, спр. 24044, арк. 1.
- ⁴⁰ Зайцев Д. Методика краєзнавчої роботи // Краєзнавство. – 1928. – № 5. – С. 2–4.
- ⁴¹ ЦДАОВУ, ф. 166, оп. 6, спр. 8594.
- ⁴² Шлях освіти. – 1929. – № 5–6. – С. 205.
- ⁴³ ІР НБУВ, ф. Х, спр. 12203, арк. 5.
- ⁴⁴ Центральний державний історичний архів у Києві (далі – ЦДІАК), ф. 1235, оп. 1, спр. 1018, арк. 11.
- ⁴⁵ Там само, арк. 16.
- ⁴⁶ Науковий архів Інституту історії України НАНУ, оп. 4, спр. 170, № 7, арк. 20.
- ⁴⁷ ІР НБУВ, ф. Х, № 12298–12314, арк. 19.
- ⁴⁸ ІР НБУВ, ф. Х, спр. 18628, арк. 2.

- ⁴⁹ ЦДІАК, ф. 1235, оп. 1, спр. 87, арк. 42.
- ⁵⁰ ІР НБУВ, ф. Х, спр. 15345–15394.
- ⁵¹ Там само, арк. 9.
- ⁵² Грушевська К. Дума про пригоду на морі поповича. Причинок до дослідження звичаїв, зв'язаних з подорожуванням // Первісне громадянство. – 1926. – Вип. 1/2. – С. 1–35.
- ⁵³ Грушевська К. М. На бічних стежках кобзарського епосу («Дума про Чабана» – причинок до питання про пародії на кобзарські думи) // Первісне громадянство. – 1929. – Вип. 2. – С. 13.
- ⁵⁴ ЦДІАК, ф. 1235, оп. 1, спр. 936, арк. 6 зв. – 16.
- ⁵⁵ Лобода А. [Рецензія] // Етнографічний вісник. – 1926. – Кн. 3. – С. 173. – Рец. на: Первісне громадянство та його пережитки на Україні. – Вип. 1–2. – Київ, 1926.
- ⁵⁶ ЦДІАК, ф. 1235, оп. 1, спр. 1021, арк. 12.
- ⁵⁷ ЦДІАК, ф. 1235, оп. 1, спр. 1031, арк. 5.
- ⁵⁸ Відділ рукописів ІМФЕ, ф. 1–4/205.

Гончарська книгозбірня України

(Початок див. на с. 23)

На сьогодні Гончарська книгозбірня України має найбільшу в Україні колекцію літератури з українського та світового гончарства. Її фонди перевищують 94 тис. од. зб. Щорічно вони поповнюються на 1–1,5 тис. примірників. Література купується, дарується авторами, науковими установами, надходить через книгообмін. Комплектується періодичними «гончарськими» виданнями Росії, США, Великобританії, Франції, Німеччини, Іспанії, Португалії, Італії, Греції, Австралії.

У бібліотеці багата колекція літератури з історії, археології, мистецтва, традиційних ремесел та промислів, музеєзнавства.

Представлені тут також твори з питань філософії та економіки, держави і права, релігії, літературознавства, публіцистика. Значну частину складає художня література: твори класиків світової літератури, українських письменників, майстрів слова зарубіжних країн, мемуарні видання. Понад 1000 томів довідкової літератури зібрано у фонді Книгозбірні. До послуг читачів – БСЭ, МСЭ, УРЕ, Українська загальна енциклопедія (за ред. Кубійовича), Русская Энциклопедия, Советская Историческая Энциклопедия, Детская Энциклопедия, Краткая Литературная Энциклопедия, Энциклопедия Брокгауза и Ефрона, Театральна, Філософська, Географічна, Технічна, Хімічна, Економічна, Енциклопедія Українознавства, Енциклопедія Сучасної України, Енциклопедія етнологічного мистецтва.

У книгозбірні є велика кількість довідників, колекція українських, російських та іноземних словників, частина літератури – іноземними мовами.

Книгозбірня має унікальні дореволюційні видання, серед яких: «Живая старина», «Киевская старина», «Университетские известия», «Записки императорской Академии наук», «Известия Императорской археологической комиссии», «Известия Императорского Русского географического общества», «Известия Общества преподавателей графических искусств», «Етнографічний збірник», «Етнографическое обозрение», «Хроніка Наукового товариства ім. Т. Шевченка» тощо.

Першоджерелами для минулого нашого краю є документи Полтавського губернського земства, звіти повітових земств.

У фонди періодичних видань щорічно надходять газети та журнали, більша частина яких є спеціалізованими. Значний інтерес для фахівців представляють зарубіжні журнали: «Стекло и керамика», «Огнеупоры и техническая керамика» (Росія); «Ceramic art and crafts», «Ceramic Monthly» (США); «Ceramic Review», «Studio Pottery» (Великобританія); «Ceramique et du verre», «La ceramique moderne» (Франція); «Faenza» (Італія); «Keramik Magazin» (Німеччина); «Keramika» (Нідерланди); «Pottery in Australia» (Австралія) та інші.

Гордістю книгозбірні є особисті бібліотечки унікальних книг відомих мистецтвознавців, народних майстрів-гончарів, учених, дослідників гончарства, етнографів – Юрія Лашука, Василя Гудака, Олександра Тищенка, Лідії Орел, Олександра Пошивайла, Петра Ротача, Олександри Селюченко, Трохима Демченка.

Свої книги подарували М. Вінграновський, В. Качкан, Т. Косміна, В. Наулко, А. Пономарьов, В. Приймак, О. Супруненко, М. Ткач, Р. Забашта, Р. Шмагало та інші.

Книгозбірню відвідують діячі науки, культури, мистецтва, співробітники музею, викладачі вузів, учителі, студенти, учні.

Мета книгозбірні – здійснювати бібліотечно-бібліографічне забезпечення інформаційних потреб усіх шанувальників народної культури.

Одним з найважливіших завдань книгозбірні є підготовка і видання фундаментального Національного наукового щорічника «Бібліографія українського гончарства», який охоплює анотації публікацій про українське гончарство, кераміку, керамологію за минулий рік. (Вже побачили світ «Бібліографія українського гончарства. 1999» та «Бібліографія українського гончарства. 2000»).

Матеріально-технічне оснащення забезпечує доволі високий рівень організаційної діяльності книгозбірні, сприяє оперативному обслуговуванню читачів, полегшуючи працю бібліотекарів. Це внутрішній телефонний зв'язок, факс, телевізійні установки, засоби звукової та візуальної інформації, сучасні технічні засоби копіювання.

З 1994 р. комп'ютеризуються бібліотечно-бібліографічні процеси, що підвищує оперативність обслуговування читачів, можливість обміну інформацією з автоматизованими бібліотеками. Центральним напрямом автоматизації книгозбірні є створення електронного каталогу публікацій із найрізноманітніших питань гончарства. Забезпечуючи збереження й активне використання знань, накопичених у процесі еволюції людства, Гончарська книгозбірня України виступає науково-дослідним та інформаційним центром з проблем українського та світового гончарства, сприяє підвищенню інтелектуального і морального потенціалу суспільства, гуманізації всіх соціальних процесів, формуванню наукового світогляду і підвищенню культурного рівня кожної окремої людини.

*Оксана Андрушенко,
бібліотекар I категорії
Гончарської книгозбірні України*